

YABANCI BİR YAZARIN ATATÜRK HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ¹

Dr. Ahmet UĞUR

Yazarımız DEDLEV H.HALİD'in Atatürk ve O'nun İslâm birliği hakkındaki görüşlerini, geniş bir şekilde şöyle özetleyebiliriz.

Modern Türkiye'nin İslâm'a karşı davranışı, çeşitli şekillerde yazılmış ve yorumlanmıştır. Atatürk devrimlerinden beri Türk milletinin geleceğine hükmeden şahısların İslâm'a karşı tutumları nedir? Bu sorunun cevabı da yine çeşitli şekillerde verilmiştir. Bunları iki ana grupta toplayabiliriz.

Birinci gurubun görüşüne göre Ankara Hükümeti dinle ilgili olan her şeye karşı açıkca düşmandır. Kendilerini hür düşünen kimseler olarak gören politik liderler, İslâm ve bütün diğer dinlerle ilgili her şeyi yıkmak isterler. Bazı eski dinî formları devam ettirmek isteyenler de, dine karşı yapılacak bir hareketten doğacak karışıklıklardan korktukları için bunu istemektedirler.

İkinci gurubun görüşü ise, birincilerin tamâmen tersidir. Bunlara göre Kemalist'ler, İslâm'ın içden taraftarları ve O'nun daima iyiye gitmesini isteyen kimselerdir. Bunlar, Türk devrimcilerini dini eski saf şekline döndüren ve kuvvetlendiren kimseler olarak görürler.

Reform hareketlerinin başta gelen lideri, Mustafa Kemal'i ele alır isek, O'nun hayatında aslâ inanca karşı olmadığını görürüz. O sadece tutucu gördüğü veya din işini devlet işine karıştıran din adamlarına karşı idi. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşında, dinin halkın yaşayışındaki rolünü anlamış ve O, millî felâket hareketlerinde dinî taassubun tutucu tesirini ve aynı zamanda dinin millî birliği oluşturmadaki etki-

¹ Bu yazı, Detlev H.Halid tarafından, *İslâm and the Modern Age*, adlı mecmuada (Volume, vi, No. 2, May 1975) "The Kemalist Attitude Towards Muslim Unity" başlığı altında yayınlanmıştır.

sini de görmüştü. Atatürk Saltanat'ı ve Hilâfet'i kaldırmadan önce camiye giderek hutbe bile okumuştur. Atatürk'ün 1927 de yapmış olduğu konuşmasında da belirttiği gibi, 23 Nisan 1920 de toplanan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hacı Bayram camiinde kılınan namazdan sonra dua edilerek açılmıştır. 1928 yılına kadar, Anayasa'ya göre Türk devletinin dini, İslâm idi. Fakat Atatürk 20. yüzyılda Avrupa devletleri arasına girmek isteyen bir devletin, resmi bir dini olmayacağı kanısına vardı. Bunun yanında camileri kapamak için hiç bir girişim ve diğer devrimle gelen rejimler gibi dine karşı düşmanlık yoktu.

Mustafa Kemal'e göre Hilâfet'in kalkmasının manası, dini aşırı geleneksel katkılarından kurtarmaktır. O diğer islâm modernistleri ile İslâm'ın akıl dini olduğu görüşünü paylaşıyor ve İslâm'ın akılcı düşüncesini en üstün kaide yapmayı kendisine bir vazife sayıyordu. Seyit Ahmet Han, Seyit Emir Ali, Muhammet Abduh ve bunların diğer çağdaşları gibi Atatürk'te inandı ki, İslâm, insana kendi dünyasını anlama fırsatı vererek, insanlığın durumunu düzeltmeyi hedef alan ilim ve hürriyeti emreder.

O'nun gayesi, İslâm'ın esasını, Kur'an'da ve Hadis'te verildiği şekliyle, modern metotla incelemek ve böylece dinin esaslarını ve çağımız için taşıdığı önemini meydana çıkarmaktı. O'nun bu fikrini ileri görüşlü bir taraftarı şöyle özetlemektedir. "Devrim çocuğu olan din adamlarından memleket şunu beklemektedir, onlar bizim sosyal hayatımızda hissedilen boşluğu, ejdadımızın manevi temeli olan, İslâm'ın yüceliğini anlatarak doldurmalıdırlar."

Ne Cümhuriyet'in doğuşu ve ne de Halifeliğin kaldırılması, Atatürk'ün bu politikasını değiştirdi, ve bu iki yasal değişikliğe rağmen dinî reformlar durmadı. 1924 yılında Diyânet İşleri Başkanlığı kuruldu ve bunun ekonomik destekçisi, Vakıflar, yeniden teşkilatlandırıldı. İmam ve hatipleri yetiştirmek için, İmam-Hatip Okulları ve topluma İslâm'ın yeni görüşünü öğretmek için, İlkönce İstanbul'da daha sonra Ankara'da, İlahiyat Fakültesi açıldı.

Bilindiği gibi, Atatürk, Ezan'ın Türkçe'ye tercümesi ile uğraşmadı. Ezan'ın Türkçe'ye tercümesi, Atatürk'ün ölümünden üç yıl sonra, kanyonun mecbur edildi. Fakat Kur'an'ın Türkçe'ye tercümesi, O'nun şahsî çabaları ile olmuştur. O'na göre dinin toplumun yaşantısında etkin bir hale gelmesi gerekiyorsa, onu mutlaka kendi anlayacağı bir lisanla

öğrenmesi lazımdır. Atatürk bunun için çalışmıştır. Eğer bu hareket dine karşı ise, Şah Veliyullâh Delhî ve ondan sonra gelenler daha 19. yüzyılın başlarında bunu yapmışlardır. Bilindiği gibi bunlar, Kar'an'ı o zaman Farsça ve Orduca'ya çevirdiler.

Atatürk derki, "Türk Kur'an'a inanır, fakat O'nun kendine ne söylediğini anlamaz. İlk önce O kendikendine Kur'an'ı anlamalı, sonra araştırmalıdır." Böylece işe, dili değiştirerek başlaması, kendi açısından mantikî idi.

O, bu şahsi çekişmelere bir son vermek için, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden biri olan, Laikliği getirdi. Laiklik, İslâm'daki toleransın modern çağa bir köprü olduğuna dikkati çekmek için düşünülmüştür. Laiklik, bazan asıl İslâm'ın karakteristiği olarak, bazanda yeni ve tabii gelişmenin bir neticesi olarak gösterilmiştir.

Atatürk devrimlerinden sonra Türkler, dinde sadece akılcılığa değil, mistisizme de yöneldiler. Mistisizm, dini araştırmada Kemalist'lerin dayanağı oldu. Felsefi-mistisizmin liberal ve insancıl eğilimleri, akılcı çağın ihtiyaçlarına uygun geldi. Laik tarihçilere göre, Türk'ün milli benliği, kendisini en iyi bir şekilde, mutaassıp olmayan bir dinî görüş içerisinde açığa vurmuştur. Atatürk'ün çağdaşı, meşhur Fuat Köprülü, bu sahada değerli eserler vermiş ve Türk kılâsiklerini, değerli açıklamalar yaparak bastırmıştır.

Aşağıdaki konuşmasındanda anlaşılacağı gibi, Atatürk insancıl-mistisizmin tesirindedir ve dinî ayrılıklardan doğan çekişmelere karşıdır. İşte Atatürk bunu şöyle belirtiyor. "Şunu kabul ederim ve inanırım ki, İnsan inançsız olamaz. Tarih boyunca Türk, kutsallaştırılmış bütün inançları dinî olarak kabul etti. İşte bu dindir. Ne bu ve nede o özel dindir. O'na göre bütün inançlar saygıya layıktır."

İslâm mistisizmine alaka duyan herkes, yukarıdaki ifadeden sonra. Batı'da Şeyh-ı Ekber diye tanınan, İbn Arabî'nin meşhur mısralarını hatırlayacaktır.

"Kalbim her şekli almaya başladı. O ceylanlar için bir otlak, rahipler için bir manastır, puta tapanlar için bir putthane ve müminler için bir Ka'be oldu. O Tevrat tomarları ve Kuran'ın bir kopyası haline geldi. Benim dinim sevgi dinidir. -Konusu ne olursa olsun- Aşk benim dinim ve imânımdır."

Atatürk ile bu Orta Çağ mistiği arasındaki bağ, pekçok Kemalist'lere gülünç gelecek ama, Atatürk bu sayede, mühim bir müslüman milleti "Türk Milleti"ni, tekrar hürriyetine kavuşturarak, dağılmaktan kurtarmıştır. Bu hareketinde Endülüs ve dünyanın diğer ülkeleri O'na birer örnek olmuştur. O bunlara bakarak, bağımsızlığın gitmesiyle dinin de nasıl gittiğini biliyordu. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarak, İslâm birliğine tarihî bir hizmette bulundu.

Türkiye'nin İslâma bağlılığını dışardan görüp, başka, başka fikir ileri sürenler ne derse desinler, gerçek şu ki, Atatürk devrimlerinin gayesi, İslâm'ı kaldırmaktan daha çok, bir İslâmî reformdur. Kemalizm'de Pan-İslâmizm ve diğer görüşlere de yer yoktur. Bu gibi şeyler, sonunda birinin veya diğerinin yok olmasıyla neticelenir. Bu gün yeni Türkiye'nin halkı sadece kendi varlığını ve rahatını düşünmektedir. Yeni Türkiye'nin diğerlerine verecek başka bir şeyi yoktur. Fakat Atatürk eninde sonunda Müslümân birliğinin canlanıp, kendi isteğine göre hareket edeceğine ve bağımsız yaşayacağına kanî idi. Atatürk'ün bu konuşmasından bir sene sonra, 1928 de, Muhammet İkbâl, bunu Üniversite'de dile getirdi. İbn Haldun ve Ziyâ Gökâlp'i, Türkiye ve İslâmî fet'i tartıştı. İkbâl modern Türk düşüncesine eğilimli idi. Hernekadar İkbâl Pan-İslâmizm'i Atatürk'te bunun aksinin savunucusu olarak gösterilirler isede, İkbâl'in konuşmalarında, Atatürk tarafından savunulan fikirleri bulmak mümkündür. Kendisinde belirttiği gibi, Atatürk milletine yaptığı hizmetlerle, kendi halkının, belki de bütün İslâm âleminin sevgi ve saygısını kazanmıştır.